100 LET

PREKMURJE
V SRCU

1919 2019

100. obletnica priključitve
Prekmurja in združitve
prekmurskih Slovencev
z matičnim narodom

Predmeti iz ženskega groba s slovanskega grobišča Plese v Murski Soboti, 9. stoletje, foto: Tomislav Vrečič, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Ravenska vas Bakovci okoli leta 1908, hrani: *Etnografski muzej Budimpešta*

Člani mednarodne razmejitvene komisije ob tromejniku na Trdkovi leta 1924, hrani: *Pokrajinski arhiv Maribor*

Izdal in založil: Odbor za pripravo aktivnosti ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom | **Izvedba:** Pomurski muzej Murska Sobota | **Besedilo:** Metka Fujs | **Fotografije:** Pomurski muzej Murska Sobota | **Jezikovni pregled:** Marjan Maučec | **Oblikovanje:** FRANCFRANC | **Tisk:** digifot | **Naklada:** 2000

Murska Sobota, 2019

Pomurski muzej Murska Sobota

Madžarska znamka, prežigosana na poštnem uradu v Dobrovniku avgusta leta 1919, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Ludvik Vrečič: Sezonski delavec, okoli leta 1940, foto: Tomislav Vrečič, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Goričko z vasjo Sotina okoli leta 1930, foto: Alojz Šbul, hrani: *Mark Krenn*

Odkritje spomenika zmage v Murski Soboti leta 1945 v navzočnosti predstavnikov zmagovalnih zavezniških vojska, foto: Zoltan Gerenčer, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Avtocestni most čez reko Muro, odprt leta 2003, foto: *Jože Denko*

Spominska značka, izdana ob 10. obletnici priključitve Prekmurja leta 1929, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Prekmurje je slovenska pokrajina na levem bregu reke Mure. Geografsko je sestavljena iz ravninskih Ravenskega in Dolinskega, ki se razprostirata med reko Muro na jugu, reko Kučnico na zahodu in Lendavskimi goricami na vzhodu, ter gričevnatega Goričkega, ki obsega dve tretjini ozemlja in se na severu stika z obronki sosednjih pokrajin. Prekmurje na treh straneh obdaja državna meja, s Hrvaško na jugovzhodu, z Madžarsko na vzhodu in z Avstrijo na zahodu. Administrativno je razdeljeno na dve upravni enoti s sedežema v Murski Soboti in Lendavi, lokalna samouprava pa se uresničuje v 18 občinah in mestni občini Murska Sobota.

Arheološke najdbe potrjujejo poselitev Prekmurja že v mlajši kameni dobi ok. leta 4400 pred našim štetjem in skozi vsa naslednja arheološka obdobja do srednjega veka. Komunikacijske poti, vzpostavljene v času zgodnjih selitev, so se ohranile do danes in dajejo Prekmurju značaj prehodne pokrajine, iz katere je skoraj enako daleč do Ljubljane kot do Zagreba, Budimpešte, Bratislave in Dunaja. S cestami, železnico in odprtimi državnimi mejami je v sodobnem času ta prostor povezan bolj kot je bil kadarkoli.

Upravno je bilo območje od visokega srednjega veka do leta 1919 sestavni del kraljevine Ogrske oz. habsburške monarhije. Po prvi svetovni vojni, razpadu monarhije in menjavi več kratkotrajnih oblasti je pripadlo tedanji Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Vrhovni svet mirovne konference v Parizu je julija 1919 s kotami določeno območje med rekama Muro in Rabo dodelil novi državi in njeni vojski dovoli, da ga zasede. Ta je to storila 12. avgusta in oblast 17. avgusta na trgu pred cerkvijo v Beltincih slovesno predala v roke začasnemu civilnemu upravitelju. Natančno državno mejo so v Prekmurju določili mirovni pogodbi z Avstrijo (1919) in Madžarsko (1920) ter dokončni razmejitveni sporazum, podpisan leta 1924. Kljub drugi svetovni vojni, v kateri so se za nekaj časa znova premešale državne meje, in kljub političnim in vojaškim napetostim med državami ob t. i. železni zavesi je meja do danes ostala tam, kjer je bila tedaj določena. Od junija 1991 je to meja republike Slovenije. Natančno državno mejo s Hrvaško je na koščku ozemlja ob Muri določila arbitražna razsodba leta 2017.

Ime Prekmurje pomeni njegovo geografsko lego, gledano z desnega brega reke Mure. Prvič je v latinski obliki *districtus Transmuranus* zapisano v dokumentih zagrebške škofije, ki so ji več stoletij pripadale župnije dolnjega Prekmurja. V slovenski obliki je ime prvi zapisal Božidar Raič leta 1862 v svojih Črticah o Prekmurcih in njihovem govoru, kjer je Prekmurje imenoval za »najklasičnejšo slovensko zemljo«. Popolnoma se je uveljavilo v prizadevanjih za priključitev območja Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. V gradivu, ki sta ga za mirovno konferenco pripravila Fran Kovačič in Matija Slavič, takrat v funkciji slovenskih izvedencev za meje na Štajerskem in v Prekmurju, dosledno uporabljata ime Prekmurje, ki postane uradno ime geografske in zgodovinske pokrajine. Domači slovenski pisci 18. do 20. stoletja, ki so sebe in svoje rojake imenovali *Sloveni*, svoj jezik pa *stari slovenski* ali *slovenski*, so območju nadeli imeni *Slovenska okroglina* ali *Slovenska krajina*, kot izhaja iz njegove večinske etnične strukture. Enako podlago imata tudi imeni Vendvidék in Tótság v madžarski administrativni terminologiji, izhajajoč iz imen Vend in Tót za zahodnega Slovana ali Slovenca.

Prekmurje večinsko naseljujejo Slovenci, ki lahko del svojih etničnih korenin iščejo v zgodnjesrednjeveški slovanski poselitvi, potrjeni z arheološkimi najdbami iz časa med 6. in 11. stoletjem, pa tudi v mnogih poznejših kolonizacijah in migracijah, povezanih z vojnami in verskimi gibanji. Najboljši pokazatelj razvoja od etnične skupine do naroda je razvoj jezika. Ta kaže v Prekmurju na zvezo med besediščem starejših rokopisov in panonsko-slovansko obredno terminologijo, k čemer lahko dodamo tudi vpliv kajkavskih bogoslužnih besedil. Prvi tiskani izdelek je to pismenstvo dobilo leta 1715 s katekizmom Franca Temlina. Prekmurski knjižni jezik je s svojim prevodom Nove zaveze leta 1771 postavil Števan Küzmič. Pisci, ki so mu sledili, pa so tako ustvarjeni knjižni jezik uporabljali in razvijali do ravni različnih jezikovnih zvrsti, vse do prvih desetletij 20. stoletja. V prekmurskem knjižnem jeziku ter v madžarskem črkopisu ali v gajici so zapisana številna nabožna, posvetna in literarna besedila. Najbolj plodovit pisec in prevajalec verskih besedil je bil Miklošs Küzmič, posvetnih pa Imre Agustič, ki je v Budimpešti štiri leta izdajal tudi prvi prekmurski časopis *Prijatel*. Zgodovinske in etnografske značilnosti prostora in ljudi je v svojih delih prvi opisal Jožef Košič, medtem ko velja *Slovenska pesem*, ki jo je leta 1774 napisal David Novak, za najstarejši literarni izdelek v prekmurščini.

Jezik je bil za Slovence na Ogrskem vse do združitve s širšim narodnim okoljem edini dejavnik ohranjanja narodnega življenja. Niso imeli svojih narodnih društev, ne svojih političnih predstavnikov v strukturah oblasti in komaj kakšnega uradnika ali učitelja. Duhovniki so bili edini izobraženci. Med temi gre izpostaviti Franca Ivanocija, kritika političnih in socialnih razmer na Ogrskem na prelomu 19. in 20. stoletja in odločnega borca za rabo prekmurskega jezika v cerkvi in šoli ter za prekmurske časopise. Njegovo delo je nadaljeval Jožef Klekl starejši, prvi urednik časopisov, ki so izhajali v Prekmurju – med njimi je bil tednik *Novine* –, ter najpomembnejša prekmurska politična osebnost prevratnega obdobja in časa med svetovnima vojnama.

Slovensko etnično ozemlje na levem bregu Mure sega prek državnih meja – na severu v Porabje na Madžarskem in na jugozahodu v Radgonski kot v Avstriji. Ozemlje predstavlja širši kulturni prostor enakih jezikovnih, bivanjskih in drugih tradicijskih značilnosti. S svojim življenjem in delom ga je morda najbolj povezal Avgust Pavel, človek dveh domovin, ki simbolizira etnično oz. narodno mešanost tega območja ter njegovo kulturno raznolikost.

V Prekmurju živi največja madžarska skupnost v Sloveniji, ki ima pravice narodne manjšine v dvojezičnih občinah Dobrovnik, Hodoš, Lendava, Moravske Toplice in Šalovci, in ima svoje organizacije ter predstavnike v lokalni samoupravi in v državnem zboru. Poseben standard zagotavljanja narodnostnih pravic na narodnostno mešanem območju Prekmurja predstavlja model dvojezičnega izobraževanja pripadnikov slovenskega naroda in madžarske narodnosti v skupnih oddelkih, ki je bil v osnovne šole uveden leta 1959 in se od tedaj nadgrajuje. V Prekmurju živi tudi največja romska etnična skupnost v Sloveniji, ki ima prav tako svoje organizacije in predstavnike v lokalni samoupravi. Pušča v mestni občini Murska Sobota pa je edina romska krajevna skupnost v Evropi.

NOUVI
ZÁKON
ALI
TESTAMENTOM
GOSZPODNA NASEGA
JEZUSA KRISZTUSA
ZDAJ OPRVICS
zGRCSKOGA NA SZTÁRI
SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI
PO
STEVAN KÜZMICSI SURDÁNSZKOM.
F.
V HALLI SAXONSKOJ MDCCLXXI.

Naslovnica Küzmičevega prevoda Novega zakona iz leta 1771, hrani: *Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana*

Po priključitvi k novi državi se je z območja izselilo večje število Madžarov, predvsem uradnikov, priselilo pa se je več Slovencev iz drugih pokrajin, prav tako uradnikov ter pregnancev iz Primorske in Istre, ki sta z rapalsko pogodbo pripadli Italiji. Slednji so oblikovali svoje kolonije na agrarni zemlji ob vaseh v okolici Lendave, od koder so jih tedanje madžarske oblasti leta 1942 internirale v taborišče Sárvár. V vaseh ob zahodni meji in v večjih krajih Prekmurja so živeli tudi Nemci, ki pa so jih leta 1946 razlastile in prisilno izselile ali izgnale v Avstrijo tedanje jugoslovanske oblasti.

Večina vernega prebivalstva Prekmurja se opredeljuje za pripadnike katoliške veroizpovedi, župnije so od leta 2006 povezane v škofijo Murska Sobota. Zaradi zgodovinskih okoliščin živi tukaj največ pripadnikov protestantske vere v Sloveniji, med temi prevladujejo evangeličani, katerih župnije so povezane v evangeličansko škofijo augsburške veroizpovedi v Sloveniji. V Motvarjevcih je edina župnija reformirane ali kalvinske cerkve v državi. Med svetovnima vojnama je živela v Prekmurju največja judovska skupnost na območju Slovenije, povezana v samostojno občino in rabinat. Leta 1944 so bili vsi Judje internirani v taborišče Auschwitz, od tam se jih je vrnilo le nekaj.

Vojne, menjave držav in političnih sistemov so v 20. stoletju močno pomešale prebivalstvo Prekmurja ter v veliki meri spremenile njegovo dotedanjo narodno, versko in splošno kulturno podobo. V času velikih preobratov je postalo to stoletno mejno območje pomembno tudi v vojaško-strateškem pogledu, Mura pa reka, prek katere so mostove gradili, jih rušili (1941), minirali (1991) in znova gradili. Prekmurje je edina slovenska pokrajina, pri katere osvoboditvi so leta 1945 sodelovale enote Rdeče armade, več sto vojakov je umrlo pri poskusu prečkanja Mure.

V času priključitve Prekmurja Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je na tem območju živelo 91288 ljudi (1921). Največ jih je bilo v Prekmurju leta 1948 (94941), od tedaj število vztrajno pada in je leta 2018 doseglo le številko 77286. V drugi polovici 19. stoletja se je prebivalstvo območja več kot podvojilo. Premalo razpoložljive zemlje ali drugih zaposlitvenih možnosti je skupaj z družbenimi spremembami povzročilo množičen odhod ljudi med izseljence in sezonske delavce. Od tedaj je bilo Prekmurje pokrajina največjega trajnega izseljevanja v Ameriko, predvsem v ZDA, evropske države, druge slovenske pokrajine in na sezonsko delo. Od šestdesetih let 20. stoletja je slednje nadomestilo t. i. začasno zaposlovanje v tujini, predvsem v Nemčiji in Avstriji, v zadnjih desetletjih pa dnevne in tedenske čezmejne selitve. Domovina in tujina sta skupaj zapisani v izkušnjo skoraj vsake prekmurske družine. Prekmurci so se med svetovnima vojnama množičneje naseljevali v Ščavniški dolini, po drugi svetovni vojni pa na Apaškem polju in v osrednji Sloveniji. Slednja z Ljubljano še danes kopiči največ prebivalcev, tudi Prekmurcev, zdaj večinoma izobražencev, ki v pokrajini ne najdejo zaposlitve ali priložnosti za nadaljevanje kariere. Prekmurje je prišlo v novo državo s četrtstoletnim gospodarskim zaostankom v primerjavi s slovenskimi pokrajinami nekdanjih avstrijskih dežel. Ob 13-odstotni registrirani brezposelnosti glede na 8-odstotno povprečno slovensko (2018) se včasih zdi, da se v stoletju ni veliko spremenilo. Pa vendar se je.

Razvile so se gospodarske panoge in industrije, ki so s prepoznanimi blagovnimi znamkami stopile v svet širše domače in mednarodne konkurence ter zaposlovale tisoče, večinoma priučenih delavcev. Zaradi družbenih in gospodarskih sprememb so mnoge v takšni obliki tudi ugasnile, vendar so jih nadomestili novi, manjši, bolj dinamični sistemi z visokotehnološkimi izdelki. Prekmurje je bilo in ostaja tudi najbolj kmetijska slovenska pokrajina s pomembno živilskopredelovalno industrijo. Tej se pridružuje izvirna gastronomska ponudba, ki v povezavi s toplicami, naravnimi značilnostmi, izvirno kulturno dediščino ter celoletnim živahnim ustvarjalnim, festivalskim in sejemskim dogajanjem ponuja Prekmurje kot izjemno turistično okolje.

Prekmurje je del širše pomurske statistične regije. Prebivalci te so bili prvič povezani s skupnim imenom *Pomurci* v Raičevi hvalnici Antonu Martinu Slomšku leta 1859, povezale so jih slovenske Mohorjeve knjige, pa uradna zahteva po združitvi na mirovni konferenci, prvi most in železnica, ki je stekla čez Muro leta 1924, partizanski upor v drugi svetovni vojni, ustanovitev in delovanje številnih skupnih regionalnih ustanov, predvsem pa jezik in način življenja, ki ima veliko podobnosti s širšim panonskim prostorom.

Slovenija je pred sto leti dobila ozemlje na levem bregu Mure. Dobila je etnično, narodno, versko in splošno kulturno izjemno dinamičen prostor, iz katerega že stoletje prihajajo zanimivi in prodorni umetniki, znanstveniki, politiki, gospodarstveniki, športniki. Dobila je okolje, kjer se ves čas prepletajo radoživa odprtost, pasivnost, otožnost, kljubovalnost in izjemna pripadnost. S Prekmurjem Slovenija ni samo večja, je tudi boljša in bogatejša. Prekmurskim Slovencem pa je združitev v širši narodni prostor ponudila predvsem možnost aktivnega narodnega življenja s suverenim odločanjem o lastni sedanjosti in prihodnosti.

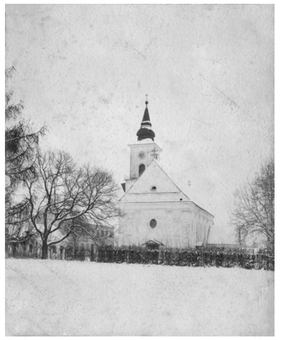

Najstarejša znana fotografija stavbe - cerkev v Beltincih okoli leta 1880, hrani: *Pomurski muzej Murska Sobota*

Priključitev Prekmurja praznujemo z večjimi dogodki na vsakih deset let. Vrstili so se zborovanja, sejmi, odkritja spomenikov zaslužnim osebam, znanstveni simpoziji, izdaje publikacij, muzejske razstave, državne proslave ... in od leta 2006 je 17. avgust razglašen za državni praznik združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom. Leto 2019 smo poimenovali *Prekmursko leto* in v njem bomo z vrsto dogodkov zaznamovali 100. obletnico priključitve in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom. Program bo živel pod skupnim naslovom *Prekmurje v srcu* in je dostopen na spletni strani:

www.prekmurjevsrcu.si

100 LET PREKMURJE V SRCU